

Totalitarizma z roko v roki

Odnosi med vodstvom revolucionarnega gibanja in italijanskim okupatorjem v Ljubljanski pokrajini v letih 1941–1943

V teh dneh se je Evropa spominjala žrtev totalitarizmov 20. stoletja. Kot dan spomina na žrtve vseh treh totalitarizmov – fašizma, nacizma in komunizma – je Evropski parlament z resolucijo 2. aprila 2009 določil 23. avgust. Toda Slovenija je edina država v Evropi, ki ni sprejela evropske resolucije in ni obsodila tretjega, našega avtohtonega totalitarizma, ki ga zamolčuje mo ali zanikamo.

Pobudniki resolucije so za dan spomina izbrali datum, ki sovpada z dnem podpisa sporazuma dveh najhujših totalitarizmov: nacistične Nemčije in komunistične Sovjetske zveze o medsebojnem ne-napadanju in delitvi Evrope na začetku velike svetovne morije. Ta sporazum so posledično odobraval in podprle komunistične stranke članice kominterne, torej tudi Komunistična partija Slovenije (KPS) in Jugoslavije (KPJ).

V naši »uradni« zgodovini ne najdemo odgovora na vprašanje, ali je prišlo do sodelovanja in sporazumevanja med totalitarizmi, ki so istočasno na istem prostoru morili po naši domovini. Dejstva, ki jih najdemo v dokumentih Arhiva Republike Slovenije, nekaterih znanstvenih monografijah, spominskih zapisih in še vedno živih skelečih spominih, pa opozarjajo na posredno in neposredno dogovarjanje in povezovanje. Problem je občutljiv, prikrit in zahrbtn, pa vendar bistven pri prodiranju do zgodovinske resnice.

Razmere v Ljubljanski pokrajini

Poglejmo, kako je bilo tam, kjer se je vse začelo, to je v Ljubljanski pokrajini pod fašizmom.

Italijani so del slovenskega ozemlja zasedli skoraj brez spopadov ter ga zavarovali z močnim in dobro organiziranim policijskim aparatom in enotami najmodernejše oborožene vojaške sile. Že 3. maja 1941 so to ozemlje priključili Italiji, torej je postalo del italijanske države. Organizirali so Ljubljansko pokrajino, ki jo je upravljal Emilio Grazioli, fašist, ki je že z delovanjem na Krasu (1924–1941) pokazal, kako strastno sovraži Slovence. A razmere kažejo, da je v Ljubljanski pokrajini uporabljal mehkejšo, prikrito metode asimilacije, kar je pomirjalo prebivalce in pritegnilo v njeno zavetje številne pribežnike iz dežel, zasedenih od nemškega okupatorja.

Tito je 15. maja 1941 v Moskvo poslal depešo, da bo dvignil vstajo, ko bo napadena Sovjetska zveza (SZ). Napad Nemčije na SZ je presenetil že 22. junija 1941 in omogočil začetek oboroženega odpora pod vodstvom KPS. KPJ je razglasila upor 4. julija 1941, v Sloveniji pa smo dan upora praznovali 22. julija.

V tem času je KPS Protiimperialistično fronto, organizirano najverjetneje 26. aprila 1941, preimenovala v Osvobodilno fronto (OF) in jo razglasila za najširšo koalicijo protifašističnega boja.

Začetek nasilja

Dogodki so se odvijali z izjemno naglenco. Avgusta so bile organizirane že prve partizanske enote. Septembra je OF razglasila monopol nad odporniškim gibanjem in s smrtno kaznijo zagrozila tistim, ki bi zoper okupatorja delovali zunaj OF. Na Kardeljevo pobudo je bila ustanovljena Varnostno-obveščevalna služba (VOS), ki je samostojno odločala o umorih.

OF je že poleti 1941 začela pobijati bolj ali manj vidne nasprotnike komunizma ter politične prvake. Kardelj, ki je dajal povelja za ubijanje, je računil na učinek ustrahovanja. Tu pa tam je počilo tudi na kakega Italijana, da bi prišlo do povračilnih ukrepov.

Italijanska oblast ni niti v enem primeru izvedla raziskave, da bi odkrila morilce. Množica italijanskih vojakov in policije se ni trudila, da bi obvladala maloštevilne partizane, čeprav jih je bilo marca 1942 v Ljubljanski pokrajini le 420. Italijani so mirno gledali na umore, kar je dajalo vtis, da so zadovoljni, da se Slovenci pobijajo med sabo. Okupatorji so spodbujali sovraštvo s svojimi zvijačami. Ob partizanskih umorih pomembnih osebnosti so izražali sočutje in žrtve prikazovali kot njihove simpatizerje. Za zločine VOS so streljali talce. Za en partizanski umor so postrelili šest civilistov, za umor bana Natlačena pa celo 24.

Tradicionalni tabor je bil lahka tarča OF, okupator jih ni hotel zaščititi in ni dovolil domačih policijskih enot, da bi se branili sami.

Nasilje na podeželju

Pozimi 1941 se je začelo nasilje tudi na podeželju. Najprej ropanje hrane, od februarja 1942 pa umori predstavnikov ljudstva, ki so bili razglašeni za narodne izdajalce. Tako se je začelo ustrahovanje, pa tudi občudovanje tistih, ki so umore podpirali. Junija 1942, ko se je pripravljala italijanska ofenziva, je Kardelj pozval k večji aktivnosti. V povelju dne 28. junija 1942 in v pismu Zdenki Kidrič 14. junija 1942 naroča: »*Likvidirajte v rundah – niz likvidacij, ena za*

Fašistična oblast je spodbujala nasprotja in sovraštvo med Slovenci.

drugo, premor in čakanje do naslednjega ugodnega časa. Začenja se na pol državljanska vojna, kjer ujetniki ne obstajajo in se kolje vse, kar pride pod nož.» Partizani so začeli z okrutnimi posamičnimi umori, čemur je sledilo italijansko divje maščevanje s streljanjem talcev, topovskim obstreljevanjem, požigi vasi in odvažanjem v internacijo nedolžnega civilnega prebivalstva.

Po poletnem izbruhu partizanske strahovlade je italijanski teror presešel revolucionarnega. Razmerje med žrtvami italijanskega okupatorja in partizanskega tabora nad Slovenci dokumentirano

Sodelovanje italijanskih okupatorjev in partizanov leta 1943 – italijanski poveljniki in ob njih komandant 14. divizije Mirko Bračič

prikazuje Jože Možina v svoji monografiji *Slovenski razkol*. Sistematično pobijanje prebivalstva, ki ga je izvajala italijanska vojska na Dolenjskem in Notranjskem, je bilo v nasprotju z navodili italijanskega državnega vojaškega poveljstva, ki je aprila 1942 dalo svoji vojaščini pravico streljati le na oborožene upornike, polnoletne moške, julija 1942 pa pravico streljanja talcev le v izrazito izjemnih okoliščinah. Generali v Ljubljanski pokrajini so delovali po svoje.

Izreden zločin so bila taborišča za Slovence. Vanje so odgnali na tisoče ljudi kot povračilno maščevanje za delovanje komunistov. Številni kmečki ljudje iz skromnih delov naše domovine, ki s partizani niso imeli nobene zveze, ter narodni voditelji in kulturni delavci so trpeli in umirali zaradi lakote in boleznih na Rabu in Gonarsu.

Za izbor kandidatov za tovrstno trpljenje so do neke mere skrbeli »šepetalci«, ki so fašistom s prstom kazali na župane, vaške trgovce, pomembne kulturne delavce, cerkvene organiste, da so komunisti in protiitalijanski. Pri množičnih aretacijah, ki so sledile partizanskim zločinom, pa so poskrbeli, da so bili izpuščeni komunisti in sodelavci OF.

Vaške straže

Fašistična oblast ni skrbelo za red, ni ščitila nedolžnega prebivalstva in ni raziskovala zločinov, temveč so prebivalci dobili pravico, da se sami z legalnimi sredstvi varujejo komunistične nevarnosti.

V ogroženih podeželskih krajih so se organizirale vaške straže, da bi ubranile življenje in imetje. Opravljati so morale vojaške obveznosti namesto okupatorjevih dobro oboroženih sil. S tem je faši-

stična oblast spodbujala nasprotja in sovraštvo med Slovenci. Italijani so vaškim stražam dali nekaj orožja, a prepovedali so jim zveze med posadkami in vsak nastop zunaj kraja, v katerem so bivali. Postojanke vaških straž niso dobile pomoči vladajoče vojske pri partizanskih napadih nanje. Partizani pa niso napadali italijanskih enot, ki so prihajale k njim na kontrolo.

Odnos okupatorja do nasprotujočih si taborov

Zakaj sta si oba totalitarizma istočasno na istem prostoru delala usluge in z roko v roki razdvajala in uničevala domoljubne Slovence, ima svojo utemeljitev, ki jo je mogoče deloma razbrati iz izjav nekaterih predstavnikov okupatorjeve vojaške in civilne oblasti, ki jih navaja Možina.

Razvidno je, da so se Italijani dolgoročno bolj bali tradicionalnega tabora kot komunistov, ker so vedeli za njihove zveze z zahodnimi zavezniki in ker so načrtovali samostojno Slovenijo z vsem narodnim ozemljem, torej na očitno škodo Italije. Komuniste so podcenjevali, računali pa so na razpad partizanstva, kar je razvidno iz poročila divizije Isonzo sredi februarja 1942, kjer piše, da je OF v razsulu zaradi sporov med komandanti in političnimi komisariji, ker je gibanje prešlo v roke razbojniške tolpe.

Mnenja fašističnih prvakov so se časovno spreminjala. Razlikovala so se tudi med predstavniki okupatorjeve oblasti, zlasti med visokim komisarjem Ljubljanske pokrajine Graziolijem in poveljnikom devetega armadnega zbor Roberta Robottijem.

Grazioli je bil bolj naklonjen tradicionalnemu taboru in je nasprotoval represiji

